

ZIMONYI ZOLTÁN

A *Hetek* első antológiája

Minden léleknek van ősbútorzata: egy ős-»asztal«, -»ház«, -»patak«, amely archetípusként a többi azonos fogalomért megjelenik. Az enyém életem kútmélyében, csillanó miskolci emlékképekben. Ha kimondom: temető, s lehunyom a szemem, s elringatom rajta magam, a Mindszenti sírkert jelenik meg, apám régi hantja a kövérkéekkel, ma már édesanyám és nővérem nyughelye is. A patak a Szinva „keskeny szennycsíkja” a meredek házfalak között, a hegy a Bükk „csillámló sziklafalakkal”, a vasút pedig, ahová „a Nagyhídon át” mentünk. Különös ajándék, hogy itt, a miskolci ősképekben, a legszűkebb hazában káprázik föl az irodalommal végül is így-úgy hírbe keveredett írogató-szerkesztő ember ősképe a Költőről.

Amikor annak idején, 1966-ban, az egyetemről Miskolcra visszatértem, az volt a kérdés, hogy eltemet vagy fölemel a szülőváros. Alig ismertem rá. Távollétem idején irodalmi folyóiratot alapítottak, megrendezték előbb a prózairók, néhány évvel később a fiatal írók lillafüredi írótalálkozóját. A *Napjaink* mutatni kezdte magát az országban is. A fiatal irodalomtudós és kritikus, Kabdebó Lóránt a karrierjét összhangba hozta a genius loci gazdagításával. Monográfiájával visszaadta a városnak 1945 után kiátkozott, nagy költőfiát, Szabó Lőrincet, akinek a városi könyvtár is fölvehette a nevét. Az ő irodalomszervező buzgalma volt az, amely a hatvanas évek derekán jelentkező első kötetes költők közül előbb hatot, majd hetet kiemelt, egybeterelt, a *Napjaink* köré szervezett. Csoportként tudatosította az országban szanaszét élő, egymást jobbra személyesen nem ismerő költőket. Összetartozásukat, rokon ars poeticájukat. *A Hetek fogalommá vált.* A *Napjaink* nemcsak a verseiket közölte, s egyéb írásukat, gyakran személyesen is hívta őket. Serfőző Simont Miskolcra hívták, lakást kapott. Gyakran megfordult itt Ratkó József is, volt, hogy Kállóból motoron ugrott át, s ment is vissza az éjszakában. Ekkoriban felmerült Miskolcra költözése is.

Így történt, hogy a belső zengésű miskolci ősképeimben a költő szóra a *Hetek* eleven arca káprázik föl. Retusálatlan közelképekben, szülői tragédia árkaival, gyermekváró éjszakázásban, a szülőfalut bemutató bölcsőhely körüli sétán, jó kolbászok fokhagymaillatában, pecázás közben és bálványfaállításkor, öhömös kondér mellett és egy tartalékos katonai kiképzés kényszerközösségében.

Az irodalomszervező buzgalom, amely 1966 tájt Miskolcon fölpezsgett, fölfelé hajtott, feladatokat és szerepet kínált.

Serfőzőtől és a *Napjaink* szerkesztőségéből, ahol hamarosan rovatvezető lettem, tudtam a *Hetek* vágyódásáról – főként szerencsétlenkedéséről – egy közös antológia iránt. A vágy nem aludt el a hetvenes-nyolcvanas években sem. Elsősorban önmaguknak kellett volna kiverekedni, összerakni, ahogy az *Elérhetetlen föld* költői. Külső segédletű csoportképzésük predestinálta, hogy antológiájukat is csak külső segédlet teremtheti meg. A folyóiratbeli „karámba terelés” hatását megsokszorozta volna, ha

például Kabdebó Lóránt belevág. Miért nem tette? Rejtély. Lehet, hogy falakba ütközött volna? A *Tűztánc* ekkoriban kezdett ugyan elhamvadni – ezért is jelentkezhettek szinte egy időben a hét költő elkötelezetlen humanizmusa –, de ennél erősebb jelenlétet aligha tűrt volna el az irodalompolitika.

Az első *Hetek*-antológia¹ végül is megszületett, de csak két évtized múlva. Irataimból látom, 1983. június 10-én készült a színopszisa, s 1985 karácsonya előtt mutathattuk be Miskolcon, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtárban.

Mint a kötet szerkesztője tartozom a magyarázattal: miért nem a hatvanas évek közepén? Miért oly későn? Megkésett a kiadás?

A kérdés első felére könnyű felelnem: éretlen voltam a feladatra. Emlékeim szerint fel sem merült se másokban, se bennem, hogy dolgom lehetne vele.

A '80-as évek közepén több motívum ösztönzött, közte nagyon erős, személyes ok is. S addigra egy antológia szerkesztéséhez elégséges önbizalmat gyűjtöttem.

Említettem már, miskolci vagyok, Édesapám is ott született. Erős lokálpatrióta érzés fűtött, a középiskolában helytörténeti dolgozatokkal nyertem pályadíjakat, felnőtt életem az Avas-alján gondoltam el. 1978-ban mégis elhagytam szülővárosomat. Ennek is megvan a története, de más lapra tartozik. A szolgálat, ami miatt Bíró Zoltán mellé szegődtem Pozsgay Imre kulturális minisztériumában, rövid életű volt. 1980-ban a főosztályt és a minisztériumot szétszedték. Hirtelen felszabadultak vegyértékeim. Új munkahelyem, a *Látóhatár* folyóirat szerkesztőségi feladatai lehetővé tették, hogy lelkifurdalásom szabadjára engedjem Miskolc cserbenhagyása miatt. Bocsánatot akartam kérni a várostól. Két könyvben tettem meg: hosszas kutatások után megírtam *Irodalmi lapok, lapkísérletek Miskolcon 1889–1956* című könyvemet, és összeállítottam a *Hetek*-antológiát.

Közel két évtizede hallottam már tipródásukat, újra- és újra töprenkedtek, szerveznék az antológiát. Tehetetlenkedésük ingerelt. Akkor majd én – határoztam el. Szerzővel leveleket váltottunk, pártfogolta a készségem. Elindult a munka.

A *Napjaink* versrovatának jellegét a hatvanas évek derekától közel egy évtizedig a *Hetek* lírája adta meg. A csoport költőinek jeles alkotói szakasza kapcsolódott a lap felszálló ágához. Itt jelent meg akkoriban verseik legjava, a lap nyilatkozatokat hozott tőlük és verselemzéseket róluk. Akkoriban az ő lírájuk fénylett rá a *Napjainkra*. A főszerkesztőváltás miatt azonban a *Hetek* és a *Napjaink* kapcsolata a '70-es évek második felétől fellazult, sorvadt, épp akkor, amikor a költők beérkeztek, ismertté és elismertté lettek.

Azt gondoltam: emlékezetbe kellene idézni a *Napjaink* és a *Hetek* kapcsolatának lényegében már lezárult korszakát, jelentős részben a lapban megjelent verseik összegyűjtésével. Visszaadni a miskolciaknak a szép költeményeiket. Az antológia ennyiben szolgálta a „bocsánatkérést” szülővárosomtól. Nemes, de soványka, nem elégséges létalap egy költői antológiához.

Hát akkor mégis mi végre?

¹ Az ének megmarad. *Hetek*. Válogatta, szerkesztette, utószó Zimonyi Zoltán, Miskolc, 1985. Második gyűjteményük: Más ég, más föld. A *Hetek* költőinek antológiája. Szerkesztette, válogatta, utószó Jánosi Zoltán. Miskolc, 2001. Felsőmagyarország Kiadó.

A nemzedéktudat pályakezdő írókban-költőkben a legerősebb, ők érzik úgy, hogy biztonságosabb rajban fölrepülni. 1983–84-ben, amikor az antológia koncepciójáról gondolkodni kezdtem, a csoport első jelentkezése után nagyjából két évtizednyire voltunk. Már mindannyian beérkezett költők, túljutottak az egyéni válogatott köteteken. Kezdték jönni a József Attila-díjak. Létérdekek szövetségére, újfajta költői értékek felmutatására és elismertetésére pályájuk kezdetén kellett volna szervezkedniük. A hatvanas évek közepén időserű lett volna az összekapaszkodásuk. A nyolcvanas években a költői honfoglaláshoz már nem volt szükségük rajban fölrepülni. Mi értelme lett volna a válogatott versek *válogatását* közös tárlóba, külön kupacokba rendezni? Annyi bizonyos volt, hogy az antológia funkciója nem lehetett ugyanaz, amire a '60-as években szükség lett volna. Anakronizmus lett volna a régi álmokat visszahozni.

Milyen legyen tehát a közös kötetük?

Az idő a '80-as években végképp kizökkent. Ekkor már nem hét költőről, hanem az énekről volt szó. Az énekről, az értékekről: családról, hűségről, termékeny szerelemről, szülőkről, édesanyánkról, nemzettudatról, halottainkról – mindarról, amire a '80-as évek közepén, s egyáltalán, minden időkből szomjúhozni érdemes volt.

A *Hetek* indulásukkor a sajátos nemzeti sors életanyagából és személyes élményekből kiindulva a bajok elkiáltójaként tűntek ki. Verseiket válogatva egyre inkább érződött, hogy az irodalom nemcsak előőrs, nemcsak sejtelmek, nemcsak a művészi érzékenység műszerével felfogott korai tapasztalatok, s később igazolt összefüggések hírmondója, hanem utóvéd is. Ugyanaz a vers, amelyik a hatvanas-hetvenes években jelezte a társadalmat veszélyeztető-fenyegető bajokat, 1985-ben, a már hivalkodó népességomlás, öngyilkosság, lelki restség, alkoholizmus, kábító, családok-közösségek széthullása, az egykori tbc-nél veszedelmesebb tbz – társadalmi beilleszkedési zavarok – idején az érzelmi mozgósításban, e romlás elleni országos riadóztatásban juthat újra szerephez.

Ösztönösen is nem a lélek *fényűzése*, hanem a lélek *szükségletei* felől kezdtem olvasni, válogatni a verseket. Mert a '80-as évek derekán, a nagy irodalmi paradigmaváltás idején, amikor a tudomány és a kritika avittá mondta a közösségi költészetet: szükség volt a védelmére, és szükség volt útjelzőkre, a változásoktól terhes jelen, a kifürkészhetetlen jövő számára.

Egy szomjas kor csak így olvashatta azt a költőt, aki versbe idézi Balassi Bálint utolsó szavait („te katonád voltam uram, / és az te seregedben jártam”), vagy aki Petőfi keresőben túrja fel a földet az Alföldtől Szibériáig, kukoricásokba küldi a kiáltást utána, hogy példaként visszahívja az érdek-lovagok, ország-garázdák, szélmalom-hitűek, napvilág-vakítók ellen; vagy aki két hexameter „egyenlegéből” („Mért legyek én tisztességes? / Kiterítenek úgyis. / Mért ne legyek tisztességes? / Kiterítenek úgyis.”) József Attila erkölcsével választ; vagy aki az igazság pillanatát élethossznyira tágítja: „Mintha rögtön meghalnék / úgy kellene élnem / születéstől halálig / tartó emberségben”; vagy akinek látomásaiban Oszip Mandelstam éjszakai havaznak: „Ki ültetett a torkomba rigót? / Ki rakatott madár-sípokkal bélelt / torkomba borotvapenge fészket, / kés-sugaras, halálig dáridót? / Nem a lantot, a láncot pengetem; / hangszalagjaim csörögnek, mint a láncok [...] Gyertyák, gyertyás jegenyék lobognak, / torkomba tömve verseim

lobognak [...] Feketén ég el az írás, mint a vér”; vagy aki világ adósaként törleszt: „Röst nem leszek vérel fizetni, / hússal, csonttal csak itt adózom. / Itthon vagyok, öledbe fekszem. / Holt számból búzaszál kizöldül”; s ugyanő – „lenni vagy nem lenni” – létkérdésként mérlegeli: „Mindegy? Nem mindegy? Semmi sem mindegy. Mint ahogy az sem mindegy, hogy a költő hatása a szerű szemtjén tengődő táltoscsikó-e avagy aranyat prüszentő számár.”; vagy aki Nagy Lászlót virrasztó siratóasszonyként így jajong: „Ki becéz / megkehült, kicsi lovackát / gyorslábúvá, táltossá, lengő sörényűvé ki becéz, / keveset mondó, dadogó, / önmagunkról vallani képtelen / esetlen szavakat királyfi kincsévé / ki becéz, ki becéz, ki becéz! [...] Gyönyörünk, te segíts minket.” Aki tehát az emberi-költői tisztesség és nemzeti lelkiismeret szavára hallgat, mint – az idézetek sorrendjében – Ágh István, Serfőző Simon, Ratkó József, Kalász László, Bella István, Buda Ferenc és Raffai Sarolta. Aki „a valóság, a lelkiismeret, s az igazság ujjahegyen” mozdul, bölint, integet, igent és nemet, az nem félti a „mese” tüzét az élet zuhatagtól.

A *Heteket* társadalmi és szellemi eredetük szolgálatra predesztinálta. Költészetük materiális alapja származtató világuk, e rögválóság fölött az ideák vonzása a paraszti életbölcselet és a magyar irodalom közösségi hagyománya, Petőfi–Ady–József Attila–Illyés–Nagy László csillagképe. Költészetük hitelesítő pecsétje pedig eredetiségük, egyéniségük.

Amikor antológiájukat szerkesztettem, nyilvánvaló volt, hogy rendhagyó a kései összefogódzás, s ennek megfelelően rendhagyó megoldást kell találnom. A válogatás ezért nem a *Hetek* költői rangját akarta bizonyítani, s nem is súrolófényt vetett a csoportra, amely az egyedi vonásokat emeli ki. Értékük és jelentőségük biztos tudatában vállaltam, hogy – akár egyéniségük színeit tompítva – az időszerű közös mondanivalóra, az egymás szavát vállaló, folyamatos versbeszédre helyezem a hangsúlyt. Babits szavaival: „a színek együtt adják ki a képet, a hangok együtt adják a koncertet.”

Az antológia ezért szerveződött – a *Hetek* számmisztikájának megfelelő hét blokkban – tematikusan. A könyvtestben elmaradt a versek elől a szerző neve, így semmi sem emlékeztetett az illesztésekre-eresztékekre. A kiválasztott versek köznapi dolgokról, mondhatjuk, a költészet hagyományos, már-már banális témáiról szóltak. S mégis életünk legnagyobb misztériumairól: a természet, élet-halál, születés-elmúlás, szerelem, földhöz-tájhoz-társhoz, emberhez-családhoz kötődés, a hűség csodájáról. Egyetlen kérdésre kerestem a választ: Van-e még érvényes szava költészetünknek e „közhelyekről”, a kis csodák lehetnek-e még „megtartó erők”, „ős hatalmak”, „vén mágiák”? Tud-e még a költészet közmegegyezést kovácsolni megtartó értékeink mellett, az emberi lét különleges minősége, a humanizmus korteseként? Fölvértezheti-e még a fegyvertelen embert, fölhangolhatja-e a jóra és a boldogságra, hogy a Föld árkaiból és barázdáiból ne csak kint, sírást, jajszót forgasson ki a hatalmas hanglemez, hanem az élet hangjait, csecsemősírást, örömdallamokat.

Az antológiának volt egy előképe, a *Gyémánttengely* című irodalmi műsor. 1977-ben Ady Endre születésének centenáriumán a Fiala Írók József Attila Köre összejevetelt szervezett Miskolcon, egyik programja egy irodalmi műsor volt a Megyei Művelődési Központ színháztermében. A *Hetek* verseiből én állíthattam össze, Árvai Jolán rendezte,

amatőr versmondók adták elő. A szöveggönyvet a miskolci Művelődési és Propaganda Iroda (Flach Antal felelős kiadó) jelentette meg sokszorosítva, kis példányszámban. Tematikus blokkjai *Az ének megmarad* antológia tervrajzának tekinthetők. (Emlékezetes kép: az előadás után a fiatal írók és költők, legalább félszázan – mint vonuló darvak – követtek a menet élén haladó Nagy Lászlót és Kiss Annát a Kossuth szálló alkalmi Irodalmi kávéházába, amelynek díszvendége és házigazdája Nagy László volt.)

Egyszerű és átlátszó lett az antológia szerkezete: egy végtelenül tovafolyó szép vershullámszám közvetítette az értékeket. A szerzői jogoknak és a költői hírnévnek a tartalommutató tett eleget. Ha valaki nem ismerte volna fel egy-egy szerző jellegzetes hangját, ott azonosíthatta a verset és alkotóját.

A koncepciómat a válogatás ismeretében Serfőző Simon írta le a legpontosabban. Szégyentelenül és szemérmetlenül idézem levelét, a munkámra vonatkozó lelkes dicséretekkel együtt.

„Elofvastam. Gyönyörű, hatalmas ének ez! Egymást tovább segítő, folytató, egymás szavába is belevágó, örömteli, szép, közös ének. Szinte hibátlanul szól a kórus. S ez a Te érdemed! Nagy, nehéz munkát végeztél. De alaposat! Elégedett lehetsz, s örülhetsz, hogy belevágtál. Olyan munkát tettél le az asztalra, ami előtt le a kalappal! Ilyen antológiát még a bűdös életben nem olvastam, azt hiszem nem is fogok. S ezt nem hiúságból mondom, mert én is benne vagyok, azért is persze, de inkább, mert, ennek a népnek, annyi sérelme, baja, gondja szólal itt meg, mondatik ki, hogy szinte megkönnyebbültem, fölszabadultnak érzem magam, boldognak. Hiszem, a versek így fognak hatni az olvasókra is. Katartikus hatásúak! S ez nemcsak az egyes versek, költők érdeme, hanem a Tiéd is, mert úgy sikerült őket egymás mellé-után rakni: egymást licitálják túl, s erősítik föl; robosztus, tekintélyt parancsoló katedrális építéssel.”

Ratkó Jóska lakonikusabban fejezte ki elismerését a miskolci könyvbemutatón a példányomba írt dedikációval: „Kösz, Öreg!” Öt társa aláírta, megerősítette. Hatan voltak csak, Raffai Sacit betegsége tartotta távol. (Itt jegyzem meg, a *Hetek* egyszerre, egy térben és időben sohasem voltak együtt.) Az antológia kritikai visszhangja is kedvező volt.

A koncepciómat a *Hetek* elfogadták, de mintha hideg szemmel nézték volna. Együttműködtek és húzódkodtak. Amikor az összeállítást szétküldtem, többektől csak némi sürgetés után érkezett válasz. Ratkó például ezt írta: „Kedves Zoli! Hátáridős munkáim fogtak vissza – ne haragudj a késedelemért! A szerkesztésbe nem szólok bele. Isten áldjon, öllelek: Ratkó Jóska Nagyálló, 1984. március 22.”

Fél év múlva, október 12-én kelt levelében, amelyben a *Segítsd a király!* 1985. január 12-i bemutatójára is meghív, már együttműködőbb volt, kiegészítést küldött a fűlszöveghez. Javasolta: „Buda Feritől okvetlenül többet végy be!”, s végül mégiscsak tett észrevételeket a saját verseivel kapcsolatban is.

Olykor úgy tűnt, a kutya sem akarja, hogy legyen valami az antológiából. S ezt szó szerint kell vennünk. Az egyik jócskán késedelmes válasz magyarázata így szólt: „A kéziratküldeménnyel olyan kalandok történtek, amelyek nem csupán kézhez jutásukat késleltették, hanem állapotukban is nem épp előnyös változásokat okoztak. Távollétem alatt hozhatta a postás, és szokás szerint bedobta a kapura szerelt levelesládába,

amelynek fölfelé nyíló ajtaja van. Súlyánál fogva kinyomhatta az ajtót és a földre hullott, e pillanattól kezdve pedig – a jelek szerint – féléves kuvaszunk vette gondjaiba, ugyanis hosszas nyomozás után az udvar egy félreeső zugában találtam rá – olvasható, de »agyon lektorált« állapotban; a »széljegyzetek« helyenként a szöveget is kikezdték. Vagyis – sajnos – nincs képem visszaküldeni, mivel a szó szoros értelmében olyan, mintha a kutyá szájából került volna elő.»

Lassan haladtunk. Tartózkodásuk okát nehezen és idővel, a könyv megjelenése után értettem meg. Csalódtak ők is, csak épp fordítva, mint ama mesebeli császár az új ruhájával.

A szélhámós szabók, mint bűvös kelmét, a semmit adták az uralkodóra, de csak egy ártatlan gyermek merté kimondani, hogy „meztelen a király!” A mi hét királyfinkon, 1985-ben már-már királyokon láttam a pompás palástot, és ott is díszelgett rajtuk valóban, de a romlatlan gyermeki szem és őszinteség hiányzott. Hiányzott a száj, amely elkiáltaná: „Gyönyörű az új ruha!” A *Hetek* ezt a hangot várták az antológiától, az egyéniségük kiemelését, mert a paradigmaváltás, esztétikai ízlésváltás és közöny tükrében meztelennek érezhették/érezték magukat. Ebben a légkörben veszítettek magabiztos önértékelésükből.

A József Attila-i alkatú és sorsú Ratkó József például a nemzethalál fenyegető rémével gyöttrődött. A szikár, fegyelmezett József Attila-i verselésből és Ady látomásosságából új motívumokat formált, e két hatalmas örökséget új minőségbe oldotta. A kritika, a recepció azonban az ő esetében is inkább csak a szárnycsapásait számolta, nem a repülése ívét.

Az antológiával jó hírt lehetett mondani: *Az ének megmarad*. A szép szóra éhes, emberséges, emelkedő lélek ígéket talált/talál/találhat az igák jármában. Akkor, ma és mindörökké. A lélek szükségletei fölött a lélek fényűzését, ünnepet, hitet, biztatást. Megkésétt lett volna az első csoportos antológiájuk? Lehet megkésétt a versben reinkarnálódó humánus?

